

Prírodné zdroje - G a H
Dana Sitányiová
Prednáška – minerály

Ľudia a horniny

Ludia a horniny

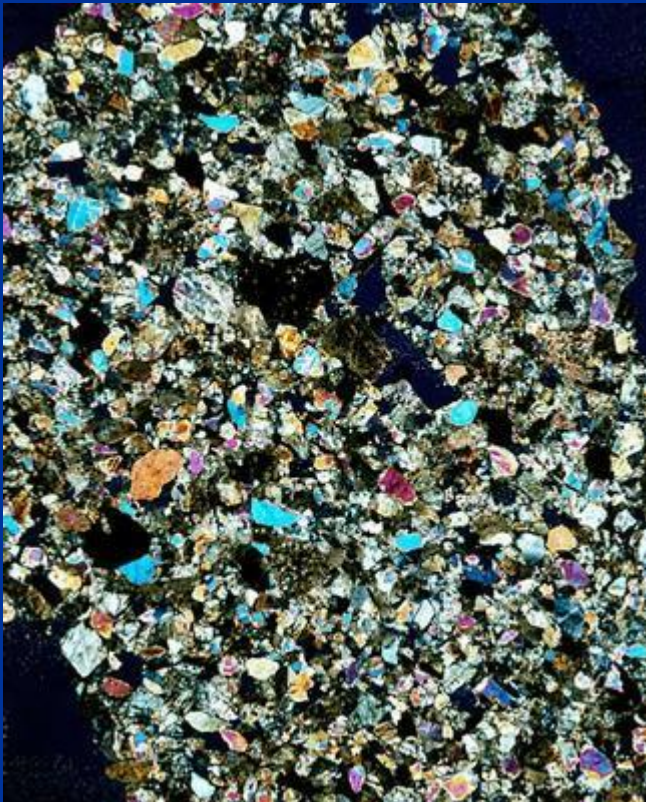

Horniny

- **Magmatické** (vyvreté)
- **Sedimentárne** (usadené)
- **Metamorfované** (premenené)
- **Pyroklastické** (zmiešané)

Minerály

Minerál (nerast) - anorganická homogénna prírodnina so stálou štruktúrou, stabilným chemickým zložením a charakteristickým kryštálovým tvarom (morfológiou)

Minerály

Genéza

- Primárne
- Sekundárne

Podiel v hornine

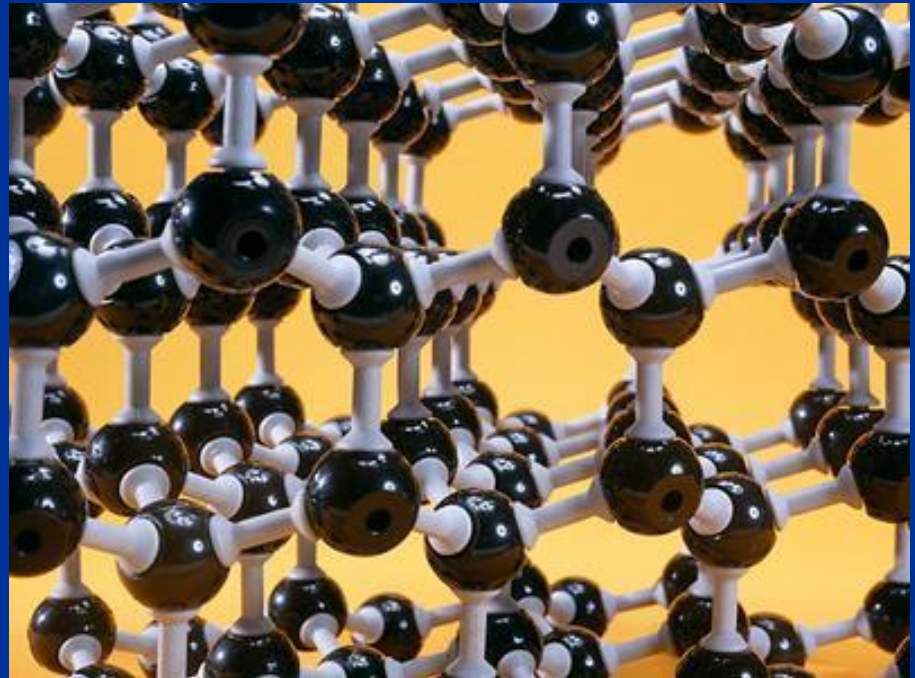
- Hlavné 10% a viac
- Vedľajšie 5-10%
- Akcesorické < 5%

Farba

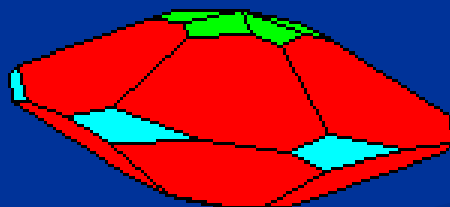
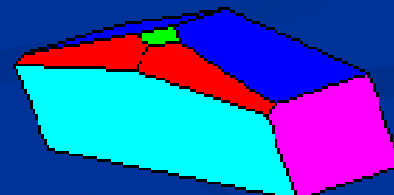
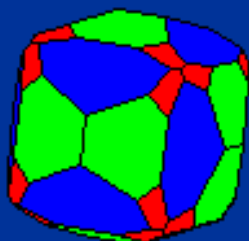
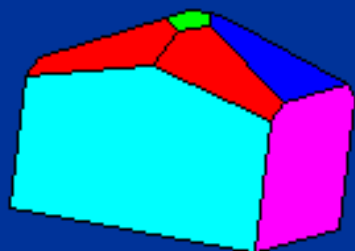
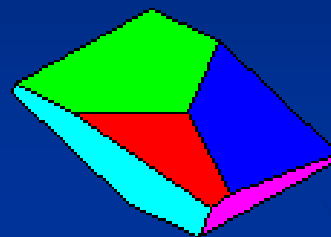
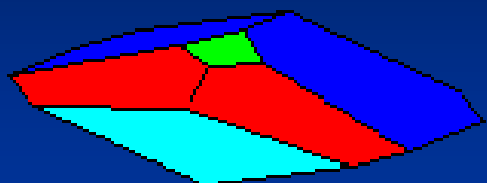
- Svetlé
- Tmavé

Tvar kryštálu – kryštalizačná sústava

- Trojklonná (triklinická)
- Jednoklonná (monoklinická)
- Kosoštvorcová (rombická)
- Štvorcová (tetragonálna)
- Šesťuholníková (hexagonálna)
- Trigonálna (klencová)
- Kocková (kubická)

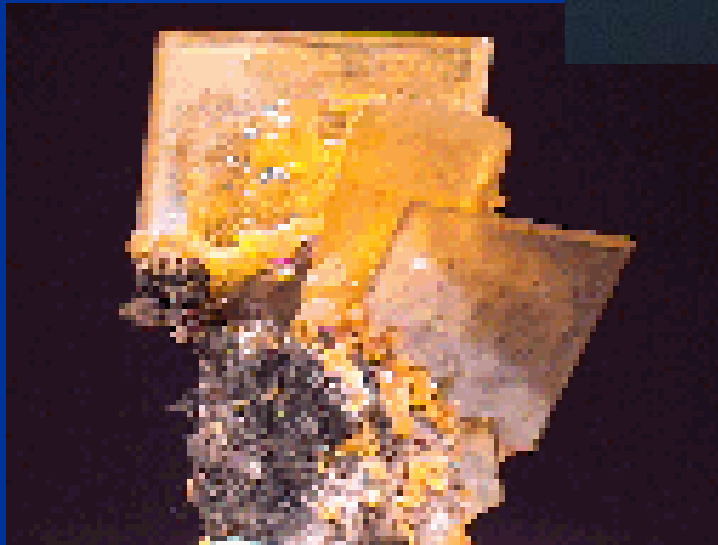
Sústavy

Štiepatel'nosť

- Výborná – sl'udy
- Veľmi dobrá – galenit, soľ, kalcit
- Dobrá – pyroxény
- Nedokonalá – beryl, apatit

Tvrdość – Mohsova stupnica

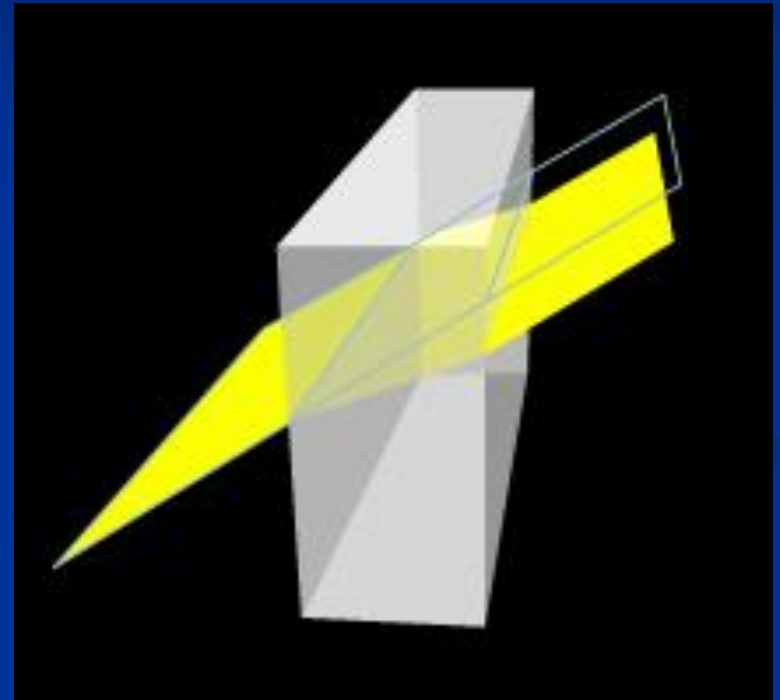
1. Mastenec
2. Kamenná soľ
3. Kalcit
4. Fluorit
5. Apatit
6. Ortoklas
7. Kremeň
8. Topás
9. Korund
10. Diamant

Ďalšie vlastnosti

- Lom
- Pružnosť
- Magnetickosť

Optické

- Farba
- Farba vrypu
- Priechodnosť svetla
- Lesk
- Lom svetla

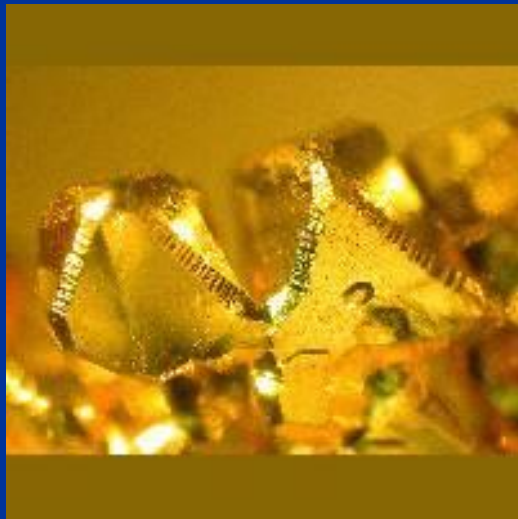
Triedy

1. Prvky
2. Sulfidy (sírniky)
3. Halovce
4. Oxidy
5. Hydroxidy
6. Dusičnany
7. Uhličitany
8. Sulfáty (sírany)
9. Wolframany
10. Fosfáty
11. Silikáty (kremičitany)
12. Minerály organickej povahy

Prvky

1. Kovy

Fe, Cu, Ag Au, Pt, Hg

Prvky

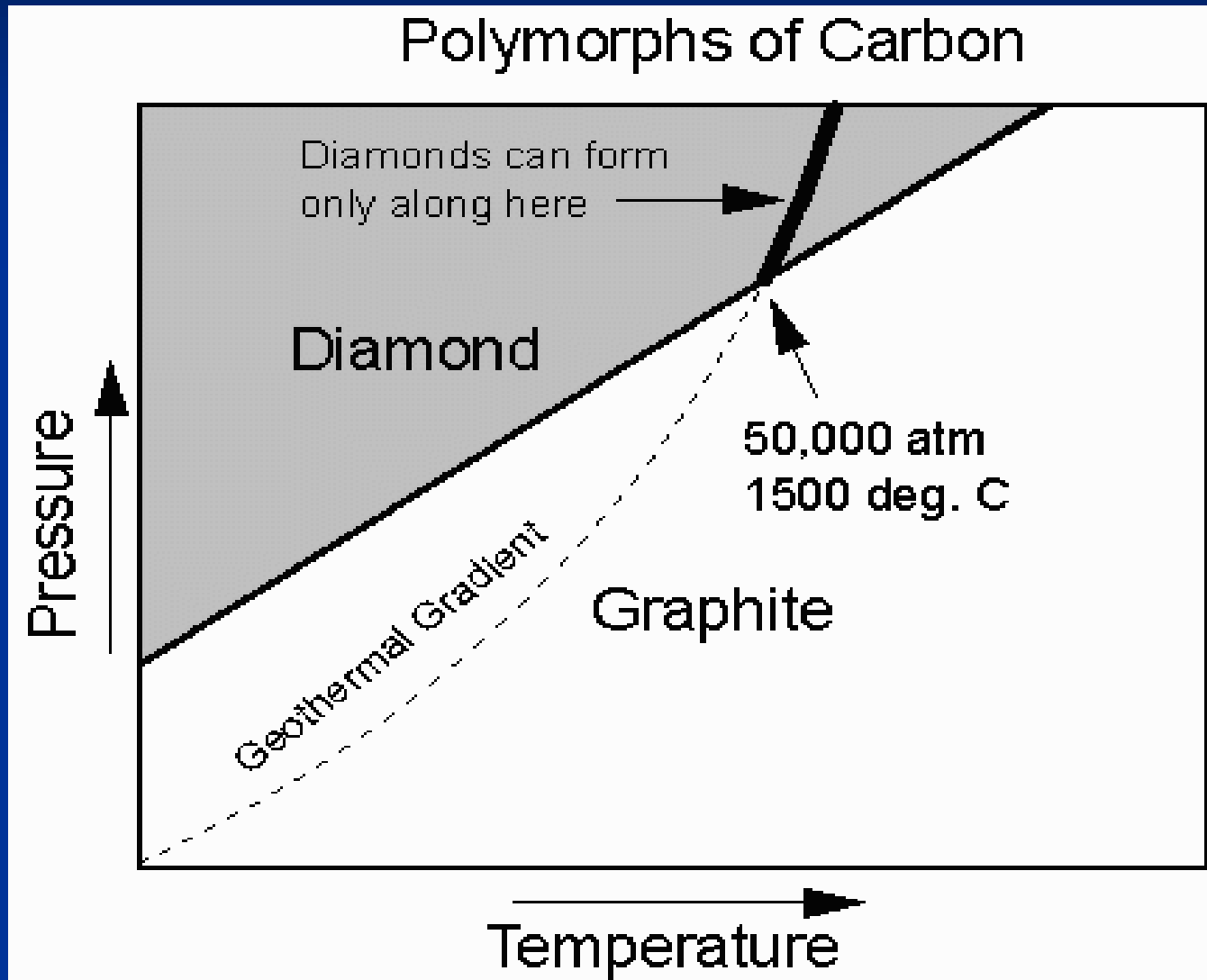
2. Nekovy a polokovy

Arzén – As, Antimón –
Sb, Bizmut – Bi

Diamant – C, Grafit – C,
Síra - S

Kryštalizácia C

Sulfidy a sulfosoli

- Galenit - PbS
- Sfalerit - ZnS
- Chalkopyrit – CuFeS_2
- Rumelka - HgS
- Antimonit - Sb_2S_3
- Pyrit - FeS_2

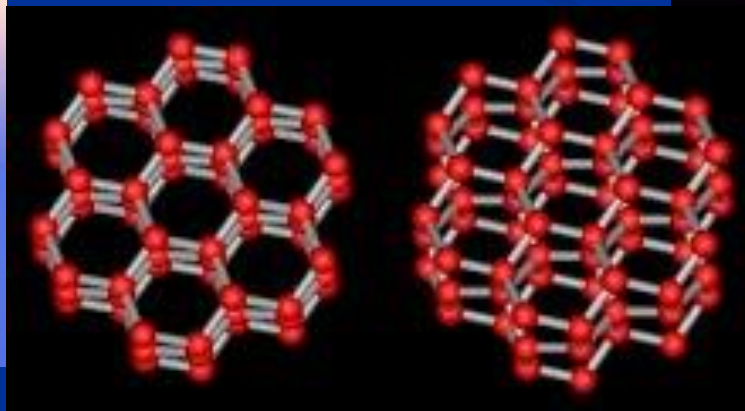
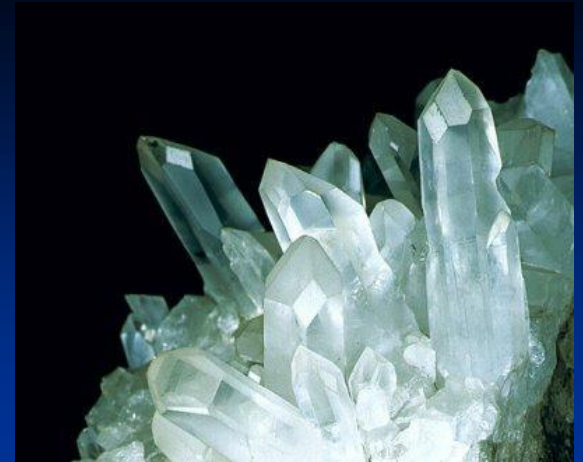
Halovce

- Halit – NaCl
- Fluorit - CaF₂
- Sylvín – KCl, Karnalit

Oxidy

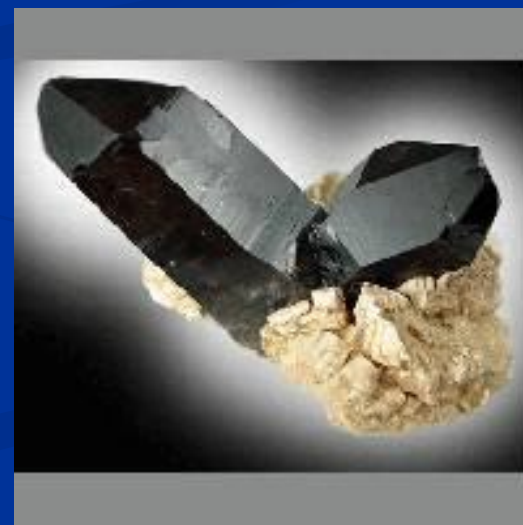
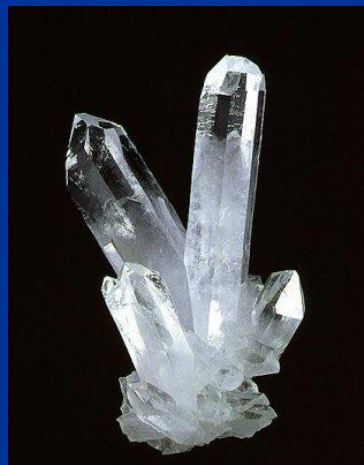
- Lďad – H_2O
- Korund – Al_2O_3
- Hematit – Fe_2O_3
- Magnetit – Fe_3O_4
- Kremeň – SiO_2
- Opál - $\text{SiO}_2 \cdot n \text{H}_2\text{O}$

Vlastnosti ľadu

- Voda dosahuje najväčšiu hustotu pri teplote 4 °C.
- S ďalším poklesom teploty svoj objem zväčšuje. Táto anomália vody spôsobuje v chladných stojatých vodách teplotnú inverziu.
- Zamrzajúca voda v puklinách drví horniny. Maximálny účinok nastáva pri teplote -22 °C, kedy voda v dokonale uzavretej dutine vyvinie tlak až 210 MPa .
- Ľad má pri rovnakej hmotnosti väčší objem ako voda (hustota = 916, 7 kg/m³), a tak kryhy ľadu plávajú pri hladine.
- Z 10 objemových jednotiek vody sa utvorí 11 obj. jednotiek ľadu.
- Správa sa plasticky

Kremeň

Hydroxidy

- Limonit
- Bauxit
- Psilomelán

Dusičnany

- Nitronatrit – čílsky liadok NaNO_3
- Nitrokalit – draselný liadok KNO_3

Uhličitany

- Kalcit – CaCO_3
- Aragonit - CaCO_3
- Dolomit – $\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$
- Siderit – FeCO_3
- Malachit
- Azurit
- Magnezit – MgCO_3

Sulfáty

- Baryt – BaSO_4
- Anhydrit – CaSO_4
- Sádovec – $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$

Wolframany, fosfáty

- Wolframit
- Apatit

Minerály organickej povahy

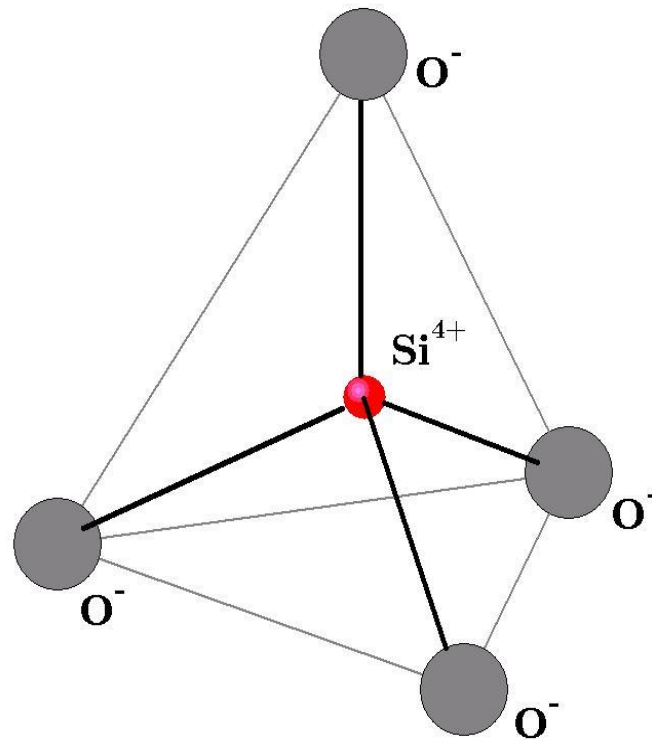
- Soli organických kyselín
- Uhl'ovodíky
- Bitúmeny
- Živice - jantár
- Uhlie

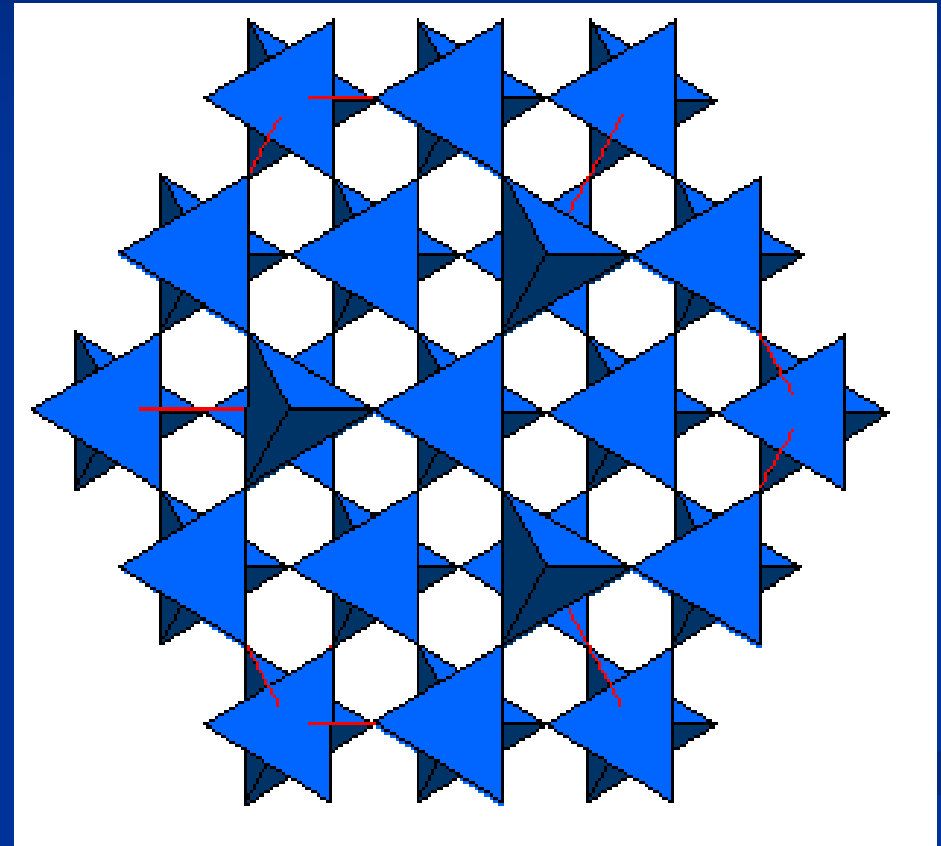
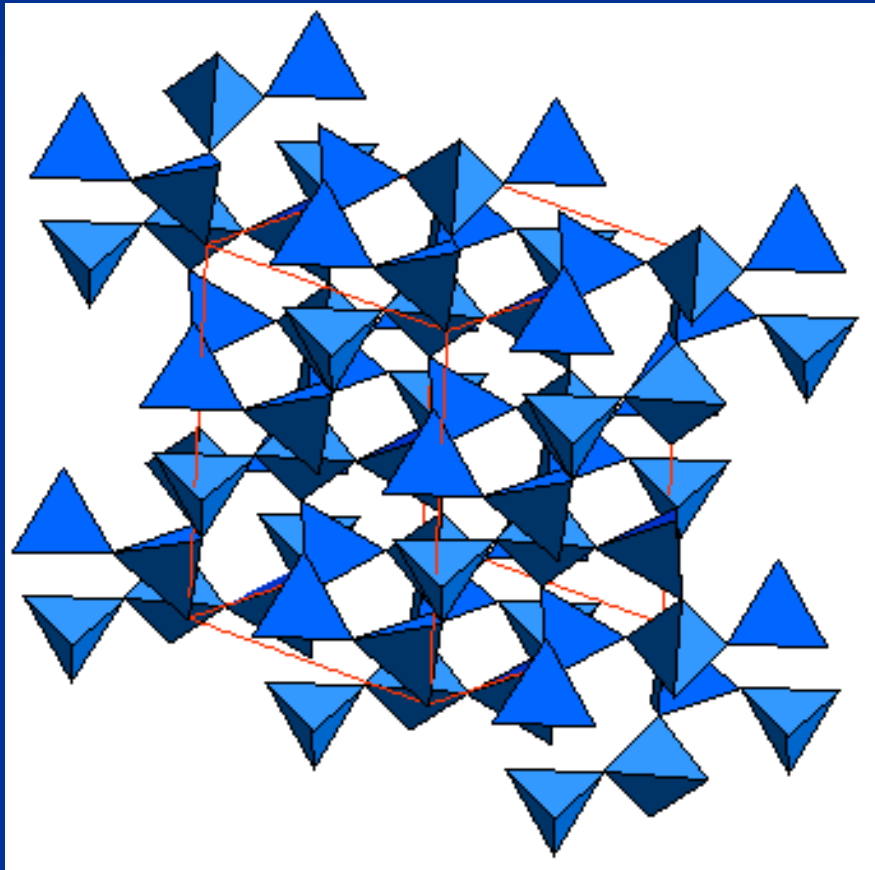
Silikáty - kremičitany

- 80 hmotnostných % zemskej kôry
- najrozšírenejšia trieda minerálov.
- na ich stavbe sa podieľa asi 57 chemických prvkov
- ich základnou stavebnou jednotkou je tetraéder (štvorsten) budovaný atómami kremíka a kyslíka – SiO_4 .
- tetraédre vystupujú ako samostatné, alebo sa spájajú cez vrcholy prostredníctvom atómov kyslíka.
- spôsob ich spojenia je rozhodujúci pre vlastnosti minerálu

Štruktúra tetraédra

Spájanie tetraédrov

Rozdelenie silikátov

- **NESOSILIKÁTY** – izolované tetraédre, spájajú sa prostredníctvom katiónov iných prvkov
  - **SOROSILIKÁTY** – skupiny dvoch tetraédrov
  - **CYKLOSILIKÁTY** – skupiny viacerých tetraédrov v prstenci – silikáty s izolovanými skupinami tetraédrov.
- **INOSILIKÁTY** – s nekonečnými jednorozmernými reťazcami tetraédrov
- **FYLOSILIKÁTY** – s nekonečnými vrstvami tetraédrov, rôzna orientácia, rôzne ióny – množstvo kombinácií.
- **TEKTOSILIKÁTY** – s nekonečnými trojrozmernými kostrami tetraédrov, všetky atómy kyslíka sú spoločné s ostatnými tetraédrami v susedstve.

Nesosilikáty

- **Olivín** je hlavný horninotvorný minerál ultrabázických hornín a vedľajší alebo akcesorický minerál v bázických horninách (napr. v čadičoch – Nová Baňa).
- **Topás** je žltej až čírej farby, vyskytuje sa hlavne v pegmatitoch, v kremenných žilách (Hnilec), alebo sa hromadí v náplavoch (Brazília). Využíva sa ako drahokam.

Minerály skupiny Al_2SiO_5 :

- **Andaluzit** – vyskytuje sa hlavne v metamorfovaných horninách (ruly, svory).
- **Sillimanit** – vzniká pri vysoko-teplotnej metamorfóze (ruly, migmatity – Vysoké Tatry),
- **Kyanit** (distén) tvorí ploché kryštáliky modrej farby.

Skupina Granátov – skupina kryštalograficky rovnakých kremičitanov, odlišujúcich sa len chemickým zložením a farbou. Používajú sa v klenotníctve, alebo ako brúsny materiál.

Nesosilikáty

SOROSILIKÁTY

- V prírode sú minerály tejto skupiny veľmi vzácne.
- **Epidot** – zelený až tmavý minerál tvoriaci stĺpiky a zrná. Vyskytuje sa v hydrotermálne premenených horninách (Harmónia), pegmatitoch (Kremnické, Štiavnické vrchy).
- **Zoizit** – kryštalizuje v kosoštvorcovej sústave, nachádza sa hlavne v metamorfovaných horninách (mramory).

Cyklosilikáty

- **Beryl** – najrozšírenejší minerál berýlia. Tvorí stĺpčekovité kryštály. Má viacero farebných odrôd: zelený – smaragd (Kolumbia, Madagaskar, Srí Lanka), modrozelený – akvamarín, žltý – heliodor. Využitie – v klenotníctve, surovina na výrobu berýlia, letectvo, raketová technika.
- **Turmalín** – Vyskytuje sa vo viacerých farebných odrodách, tvorí stĺpce alebo ihličky. Výskyt: greizeny (Hnilec), sideritové žily (Rudňany).

Cyklosilikáty

INOSILIKÁTY - pyroxény

Pyroxény sa delia na: monoklinicé a rombické. Majú krátko-stĺpikaté kryštály, na ktorých je dobre viditeľná štiepatelnosť.

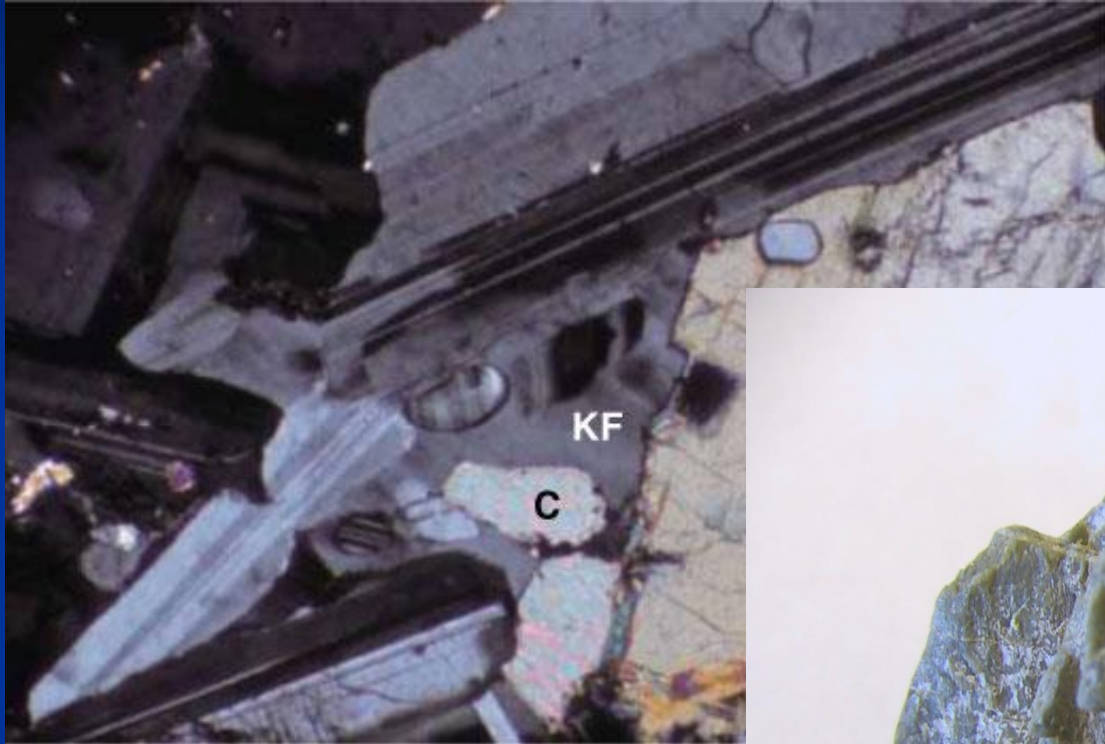
Monoklinické:

- Ca – diopsid, hedenbergit, augit
- Na – egirín, jedeit
- Li – spodumen

Rombické

- Vyskytujú sa ako hlavné horninotvorné minerály bázických a ultrabázických hornín. Patrí k nim **enstatit, bronzit a hyperstén.**

Pyroxény

INOSILIKÁTY-Amfiboly

- Delia sa na monoklinické a rombické

Monoklinické

- **Tremolit a aktinolit** – vláknité amfiboly, tremolit bielej a aktinolit tmavozelenej farby, nazývajú sa tiež amfibolový azbest. Tvrdý aktinolit – nefrit (šperky). Vznikajú ako produkty slabej metamorfózy. Používajú sa ako nehorľavý azbest. Výskyt (Jaklovce, Muránska Dlhá Lúka).
- **Obyčajný amfibol** – je najbežnejší amfibol. Nachádza sa v magmatických horninách. (andezity – Kremnica).
- **Glaukofán** – zriedkavý minerál sivomodrej farby, nachádza sa hlavne v metamorfovaných horninách.

Rombické

- **Antofylit** – vláknitý a ihličkovitý minerál hnedosivej až zelenej farby, nachádzajúci sa v metamorfovaných a ultrabázických horninách.

Amfiboly

FYLOSILIKÁTY

Ílové – sú vodnaté Al, Mg silikáty, s kationmi Ca, Fe, K, Na. Hromadia sa v sedimentárnych horninách a sú základnou zložkou pôd.

- **kaolinit, montmorillonit, illit**

Dvojvrstvové fylosilikáty – serpentíny – vznikajú hydrotermálnou premenou ultrabázických hornín

Trojvrstvové fylosilikáty – napr. **mastenec** vzniká hydrotermálnou premenou ultrabázických hornín. Nachádza sa v Hnúšti a Jelšave.

Skupina sľúd:

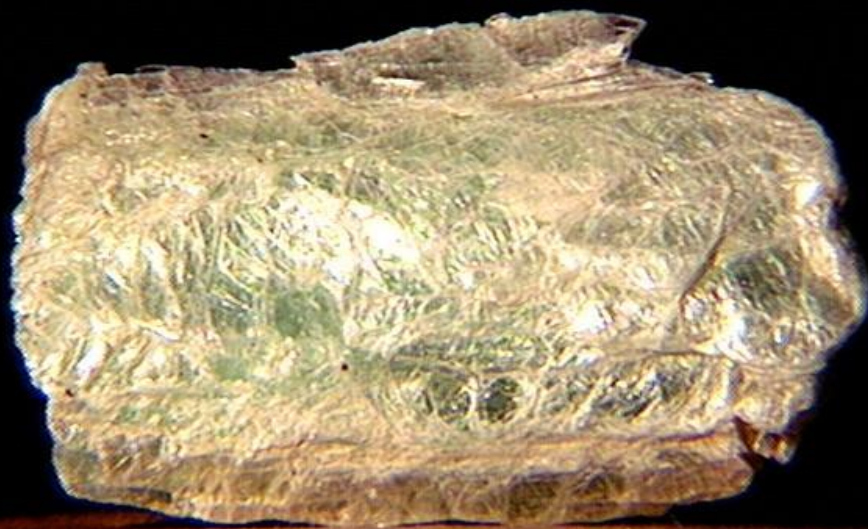
- **Biotit** – najrozšírenejšia tmavá sľuda

- **Muskovit** – bezfarebná až priezračná sľuda nachádzajúca sa hlavne v kyslých magmatitoch a pegmatitoch.

Štvorvrstvové – patrí sme napríklad skupina chloritov.

Zmiešanovrstevnaté silikáty tvoria pôdy.

Fylosilikáty

TEKTOSILIKÁTY

- Najväčšie zastúpenie v tejto skupine majú **živce**, základné horninotvorné minerály, ktoré tvoria až 50 hmotnostných % zemskej kôry. Kryštalizujú v jednoklonnej a trojklonnej sústave a tvoria krátko-stĺpikaté kryštály, často zrasty. Majú dobrú štiepatel'nosť. Ľahko podliehajú zvetrávaniu.

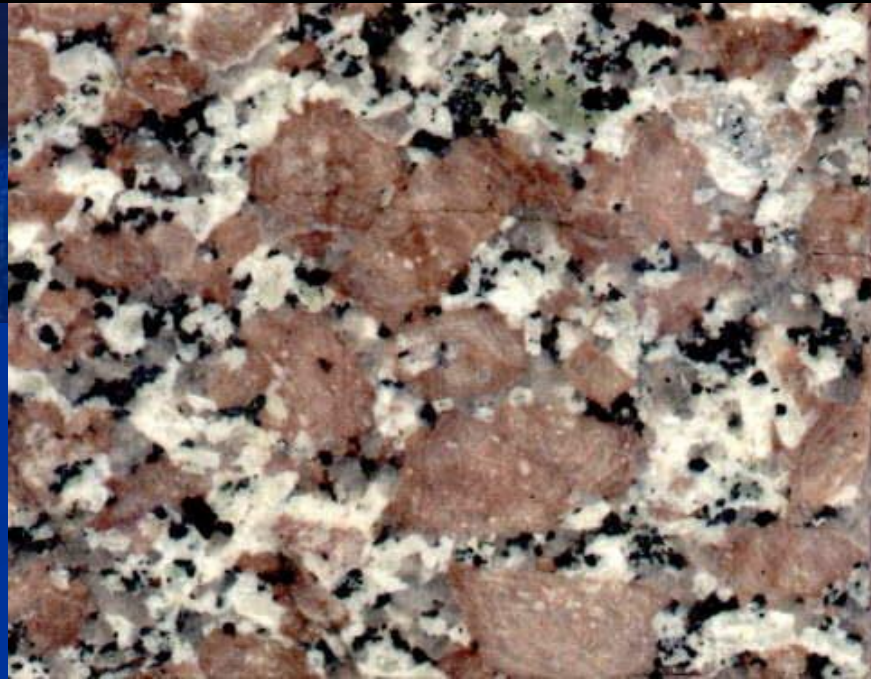
Alkalické:

- **Sanidín, Ortoklas, Mikroklín** sa vyskytujú v kyslých magmatických horninách

Sodno-vápenaté – plagioklasy:

- Tvoria plynulý rad minerálov **albit-oligoklas-andezín-labradorit-bytownit-anortit**. Nachádzajú sa v magmatických horninách okrem ultrabázických. Majú svetlé farby, labradorit – nábehové farby, pri zvetrávaní sa ľahko rozkladajú.

Živce

TEKTOSILIKÁTY

Zástupcovia živcov – foidy sa nachádzajú hlavne vo výlevných horninách. Vznikajú z magmy chudobnej na SiO_2 .

■ **Leucit , Nefelín, Sodalit** – nachádzajú sa vo výlevných horninách.

Zeolity: sú vodnaté alumosilikáty. Ľahko podliehajú dehydratácii a rehydratácii, sú ľahko rozpustné a napučiaavajú. Tvoria ihličkovité a stĺpkovité kryštáliky v dutinách čadičov, znelcov a melafýrov. Patria sem minerály: **natrolit, chabazit a klinoptilolit**, ktorý sa ťaží v Nižnom Hrabovci a používa sa ako absorbent pri spracovaní ropy, zmäkčovaní vody a v poľnohospodárstve.